

Székely Péter

The Academic Novel in the Age of Postmodernity:

The Anglo-American Metafictional Academic Novel

című doktori értekezésének tézisei

Budapest, 2009

1. A kutatás témája

Az angol-amerikai egyetemi regény meglepően kiterjedt és sokszínű irodalmi bázissal rendelkezik. Mindazonáltal, az egyetemi regény fogadtatása egyetlen irodalomkritikai megközelítés köré rendeződik: a regény fiktív világának összeegyeztetése azzal a felsőoktatással, mely a tapasztalatai világban létezik. Ami ezen a meglepően homogén kritikai gyakorlat mögött kimondatlanul rejlik az, hogy az egyetemi regény egy homogén irodalmi bázist alkot, mely nem sokkal kecsegteti az olvasót a referenciális olvasatain túlmenően. Vélhetően, ugyancsak a realista megközelítés monopóliumának köszönhető, hogy számos kritikus az egyetemi regényt irodalomkritikai szempontból lezárt ügynek tekinti, melyről sok újat már nem lehet megállapítani. A jelen disszertáció arról igyekszik tanúbizonyságot adni, hogy ez az elképzelés közelről sem helytálló.

Kutatásaim arra engednek következtetni, hogy a realista irodalomkritika monopóliuma egyfajta vegetatív létformába kényszerítette az egyetemi regény fogadtatását. Ez a vegetáció fő szerepet játszott abban, hogy olyan alapvető változások maradjanak figyelmen kívül az al-műfaj recepciójában, melyek az irodalmi posztmodernizmus megjelenésétől datálhatók. A jelen dolgozat újra áttanulmányozza az 1950-es évek utáni angol-amerikai egyetemi regényt. Amint a disszertáció címe arra utal, vegetáció helyett komoly változásokon ment át az egyetemi regény az 1950-es éveket követően. A kutatás fő erénye, véleményem szerint, hogy szakít azzal az általánosan elfogadott tézissel, hogy az egyetemi regény kizárólagosan realista célokat szolgál, melyeket csak a mimetikus kritikai megközelítés eszközeivel értelmezhetünk. A dolgozatban tetten érhető írói szándék az, hogy az egyetemi regény egy eddig figyelmen kívül hagyott, posztmodern fázisát vizsgáljam meg, és feltárjam, hogy az al-műfaj recepciója milyen módon térhet le az irodalmi realizmus utáni kutatás útjáról. Szeretném kihangsúlyozni, hogy a címben szereplő, sokrétű és sokat félremagyarázott 'posztmodernizmus' fogalom túl tág a dolgozatban foglaltak pontos meghatározásához. A posztmodern regény különböző formái és elméleti megközelítései közül, kizárólag a metafikciós regény, pontosabban, a metafikciós egyetemi regény a dolgozat központi témája.

2. Szerkezet és tartalom

A disszertáció három fő részre tagolható. Az első egység az egyetemi regény definícióját, és az egyetemi regény mimetikus kritikai megközelítésének tárgyalását tartalmazza. A soron következő rész az egyetemi regény mimetikus és metafikciós fejlődési szakaszai közti átmenetet világítja meg, különös figyelmet szentelve eme változás műfaji és al-műfaji vonatkozásaira. A harmadik egységben rendszerezem és megvizsgálom a metafikciós egyetemi regényt tizenhárom reprezentatív regény segítségével.

Első fejezet

A „Mi az egyetemi regény?” című első fejezetben három kérdéssel foglalkozok. Egy, sorra veszem azokat a terminusokat, melyeket egyetemi regények jelölésére használnak.

Kettő, definiálom az egyetemi regényt a disszertációban tárgyalt művek kiválasztásának céljából. Ez utóbbi igencsak fontos művelet, hiszen jelenleg nincs kritikai konszenzus az egyetemi regény pontos mivoltát illetően, és az egyetemi regényt övező sztereotípiák többnyire félrevezetőek. A fejezet illusztrálja, hogy a regény cselekményének otthont adó egyetemi kampusz és a felsőoktatás világának szatirikus reprezentációja – melyek a fő sztereotípiái az al-műfajnak –, mint szelektív ismertetőjegyek, alkalmatlanok egyetemi regények beazonosítására. A javasolt definíció alapján az egyetemi regény egy olyan irodalmi mű, melynek fő tematikája szorosan kapcsolódik a felsőoktatás világához.

Következésképpen, egy egyetemi regény szereplői egyetemi oktatók, hallgatók és egyéb felsőoktatásbeli alkalmazottak, és többnyire, de nem szükségszerűen, egy felsőoktatási intézmény szolgál a cselekményük helyszínéül. Az egyetemi regények jellemző témái közé tartozik a tanítás, a tanulás, az egyetemi oktatók és hallgatók élete, a kutatás, a különböző tudományterületek, oktatáspolitikai és pedagógiai kérdések.

Három, megvizsgálom a kérdést, hogy az egyetemi regényt milyen szorosan határozza meg a felsőoktatás aktuális világa. Ennek céljából három kategóriát állítok fel „élethű”, „részben felismerhető” ábrázolások, és „egyetemi fantáziák” névvel. A fejezetben arra a végkövetkeztetésre jutok, hogy az egyetemi regény változó mértékben tartalmaz tényeket és kitalációt a dokumentarista egyetemi történetektől haladva a szatírákon és románcokon át az olyan regények felé, ahol az szerzői leleményesség döntő szerepet kap.

Második fejezet

A második fejezet azon a megfigyelésen alapszik, hogy ámbár a szerzői invenció, a valóság eltúlzása és torzítása szerves hozzátartozói az egyetemi regények világának, az al-műfaj kritikai fogadtatása túlnyomó többségben a valóság hiteles leképezéseként kezeli azokat. Ez a hozzáállás az egyetemi regények elemzési módszereit és értékelési mechanizmusát is meghatározza. „A mimézis fogságában: egyetemi fikció és irodalmi realizmus” című második fejezet az egyetemi regényekre legáltalánosabban használt interpretatív stratégiákat vizsgálja meg. Ezen mimetikus megközelítések osztályozására egy négytagú rendszert hoztam létre az individualizáló megközelítés, általánosító megközelítés, konceptualizáló megközelítés és historizáló megközelítés fogalmak használatával. A négy kategória demonstrálása céljából, a fejezet az egyetemi regény fogadtatásában fellelhető összes jelentős kritikai műnek és kommentárnak a besorolását tartalmazza.

Az individualizáló megközelítés azon a feltevésen alapszik, hogy az egyetemi regény a felsőoktatás világában élő tanárok és hallgatók egyéni élményeit dokumentálja. Az ilyen jellegű kritikai írások életrajzként, önéletrajzként, memoárként vagy kulcsregényként látják és láttatják a különböző egyetemi regényeket. Az általánosító, generalizáló megközelítés az első kategórián alapszik. Először, a regényben szereplő fiktív professzorokat és hallgatókat valódi emberekként kezeli, így a fiktív élményeket valódikiént fogja fel; másodszor, a valónak vélt, egyéneket ábrázoló portrékat a felsőoktatásban dolgozó és tanuló közösségek megtestesítéseként kezeli. A harmadik, konceptualizáló megközelítés, alapvetően, fogalmakat és ideákat tárgyaló regényekként kezeli az egyetemi regényt. Ezen csoport realista mivolta abból ered, hogy a regényben feldolgozott ideológiai tartalom minding a valós, tapasztalati lét világában fogant. A negyedik, historizáló perspektíva, természeténél fogva, egy tágabb időintervallumban íródott, nagyobb mennyiségű regényt tekint át. A historizálás lényege, hogy az egyes regényekben ábrázolt felsőoktatási portrék kronológiai sorrendbe állítva összefűződnek. A negyedik típusú kritikai írások többnyire a felsőoktatás fejlődését vizsgálják egyetemi regények tükrében.

Az első fejezet konklúziója értelmében, hibás az a feltevés, hogy az egyetemi regény, mint olyan, a felsőoktatást hivatott dokumentálni az irodalmi mimézis eszközeivel. A kritikusoknak általában a fentebb tárgyalt négy kritikai eszköz egyikének segítségével sikerül egy adott regényértelmezésben elnyomni, figyelmen kívül hagyni vagy kimagyarázni az egyetemi regény nem dokumentarista dimenzióit. A jelen tanulmány különösképpen két pontban kifogásolja az egyetemi regények mimetikus kritikai recepciójának monopóliumát.

Elsőként, az általam áttekintett kritikai művek túlnyomó többsége a regényben található fiktív ábrázolás hitelességével arányosan méltat, vagy bírál. Azaz, egy egyetemi regényt vagy dicsérnek a benne található ábrázolás hitelességeért és felismerhetőségeért, vagy leértékelnek annak hiányaért. Ettől az alapvetően mimetikus látásmódtól való eltérést a kritikusok nem

tolerálják. A „részben felismerhető” egyetemi regények és az „egyetemi fantáziák”, például, kétfajta kritikai elbírálás alá kerülnek: egy, konstans negatív kritikát kapnak, mert nem hűen tükrözik a valós felsőoktatás világát; kettő, satíráként értékelik őket, melynek következményeként a bennük rejlő túlzások és torzítások megengedetté válnak a satirikus közlésmód természetéből fakadóan.

Másodsorban, az egyetemi regény recepciójában tapasztalható kritikai homogenitás egyfajta automatizmussá fajult más működőképes interpretatív paradigmák kárára. Ez utóbbi megfigyelés az egyik fő mozgatórugója annak a kutatómunkának, melynek keretén belül újravizsgáltam a posztmodern egyetemi regényt és annak a metafikciós vonulatát. A metafikciós egyetemi regény egy sor új interpretatív megközelítést kínál az olvasóinak, melynek segítségével új jelentések és értékek fogalmazódnak meg. A mimetikus megközelítés tejhatalma részben érthető, hiszen sokáig az egyetemi regény nem kínált fel olyan irodalmi materiát, mely alternatív értelmezői stratégiákat vonzott volna be. Ebben a tekintetben, mindazonáltal, jelentős változások történtek az 1950-es és 1960-as évek tájékán, mely az irodalmi posztmodernizmus megjelenésével fémjelzett periódus. A különböző experimentalista irányzatok közül a metafikciós egyetemi regény emelkedd ki legmarkánsabban az 1950-es éveket követően. A metafikciós egyetemi regény nemcsak a konvencionális, realista értelmezésekre nyitott, hanem önmagának vizsgálatára, a regényirodalom poétikájának vizsgálatára is vállalkozik.

Harmadik fejezet

Az a nyilvánvaló üzenet fogalmazódik meg a disszertáció címében, hogy van egy „elő” és egy „utó” állapot az egyetemi regény fejlődésében. Míg a második fejezet az előbbivel foglalkozik, a negyedikről a tizedik fejezetig az utóbbit válik vizsgálat tárgyává. A harmadik fejezet, melynek címe „Az irodalmi realizmustól a posztmodernig”, az „elő” és az „utó” szakaszok közti átmenetet teszik vizsgálat tárgyává. Ezen fejezetben ezzel az átmeneti fázissal, az ún. mimetikus-experimentalista paradigmaváltással foglalkozok. A központi tézise a fejezetnek, hogy mimetikus-experimentalista váltás létrejöttét két tényező tette lehetővé, melyek közül az egyik al-műfaji, míg a másik műfaj szintű érveket tartalmaz. Először, meggyőződésem, hogy az 1950-es évek végére kimerültek, kifakultak, elhasználódtak azok az irodalmi realizmust támogató reprezentációs technikák, melyek dominálták az 1950-es éveket megelőző egyetemi regényeket. Másodsorban, az egyetemi regény berkein belül végbemenő folyamatokkal párhuzamosan, a regény, mint átfogóbb művészeti platform keretein belül egy hasonló – bár részleteit tekintve eltérő – folyamat zajlott le. A fejezet központi mondanivalója, hogy ezen két folyamat együttes hatására jött létre a mimetikus-experimentalista váltás az egyetemi regényen belül, és hogy ezen két folyamat tette lehetővé, hogy a metafikciós egyetemi regény válhasson az 1950-es éveket követő, domináns al-műfaji regényforma. Véleményem szerint, a harmadik fejezet fő erénye, hogy beazonosítja az egyetemi regény egy létező, de eddig ignorált fejlődési fázisát. Amint azt a nomenklatura is tükrözi, ennek az új fejlődési szakasznak a metafikciós egyetemi regény a terméke, melynek reprezentáns darabjai lendületet adott az egész al-műfajnak, új interpretációkat, formai kísérletezést, és a felsőoktatás világának szokatlan, újszerű ábrázolásmódját kínálva.

Negyedik fejezet

A „Metafikciós regény aspektusai” címet viselő fejezetben célom, hogy rámutassak, hogy valójában hogyan, milyen módon különbözik a metafikciós egyetemi regény az elsődlegesen realista elődjétől. A kérdés megvilágításához a fejezet szükségszerűen tartalmazza az öntudatos regény fogalmának elméleti áttekintését, megvizsgálja az metafikció korai, izolált

reprezentánsait; experimentalista természetét; esztétikai jellegét és interpretatív képességét. A negyedik fejezet hiánypótló és innovatív jellege legfőképpen a metafikciós regény áttekintésére és osztályozására létrehozott négyes tagolású taxonómiában mutatkozik. Az osztályozó rendszer és annak négy eleme a szerző saját elgondolása alapján készült. A négy metafikciós kategória a regény öntudatosságának az irányultságán alapszik, így beszélhetünk szerzői metafikcióról, textuális metafikcióról, olvasói metafikcióról és non-fikciós metafikcióról.

Az első – szerzői metafikció – kategóriába tartozó regények olyan narratív eszközöket tartalmaznak, melyek kihangsúlyozzák a regény létrejöttéhez szükséges írói tényezőt. A reprezentatív regények olyan témákat érintenek, mint szerzői kontroll, szerzői mindenhatóság, irodalmi teremtés, inspiráció, az írás, mint cselekmény, stb. A második – textuális metafikció – kategóriába olyan narratív eszközök tartoznak, melyek a szöveg szerkezetét és összetételét emelik ki, részletezik, kommentálják vagy elemzik. A reprezentatív regények olyan kérdéseket feszegetnek, hogy hogyan épül fel egy regény, milyen fő szerkezeti elemeket tartalmaz, milyen formai eszközei vannak, milyen intertextuális utalásokat tartalmaz, stb. A harmadik – olvasói metafikció – kategóriába tartozó regények olyan eszközöket vonultatnak fel, melyek az olvasó implicit jelenlétét helyezik előtérbe. Ezen harmadik kategória kedvenc témái: egy regény olvasatának feltárása a regényen belül, az olvasó interpretatív szerepének kihangsúlyozása, az olvasói tudat, a regény jelentésének eredete, stb. A dekonstrukciós irodalomkritika alapjaira építve, a negyedik – non-fikciós metafikció – kategória megfordítja az öntudatos regénypoétika alapvető szabályait, majd rekontextualizálja azokat a nyelvfilozófia tágabb keretein belül. Ahelyett, hogy arra reflektálna hogy a regény hogyan, mily módon regény, a non-fikciós metafikció azt demonstrálja, hogy a valóság hogyan, mily módon épül fel és tapasztalható meg a regény konstitutív szabályai alapján. A szerzői, textuális és olvasói metafikció, a negyedik kategóriával ellentétben, figyelmen kívül hagyják a tapasztalati világot annak érdekében, hogy reflektáljanak a regény belső világára: annak eredetére, szerkezetére és értelmezésére. A négy aspektusnak egy-egy fejezetet szentelve, a dolgozat tizenhárom reprezentatív metafikciós regényt vesz szemügyre.

Ötödik fejezet

A „Szerzői metafikció” címet viselő ötödik fejezet a szerző és a szerzőiség fogalmát kutató három regénnyel foglalkozik. Az első alfejezet John Barth *Giles Goat-Boy* (1967) című regényében található szerzői intrúziós technikákat vizsgálja. A dolgozat fő meglátása az, hogy Barth *Giles Goat-Boy* című regényének metafikciós olvasata harmonizál azokkal a kritikai meggyőződésekkel a szerző fogalmát illetően, melyeket Barth a „The Literature of Exhaustion” (1967) című írásában közöl. Mindkét szöveg az irodalom deperszonalizálása és a „death of the author” mozgalom ellen emel hangot. Barth regényét egy kiadói nyilatkozat és egy kísérőlevél előzi meg, melyek a regény szerzői metafikciós eszközeit tartalmazzák.

A második alfejezetben Ishmael Reed *Japanese by Spring* (1996) című regényében a szerzői metafikciós technikák ontológiai dimenzióját vizsgálom meg. Reed metafikciós technikájának az újszerűségét az adja, hogy a narratív kerettörés szokásos, intenzív ontológiai lökéshulláma helyett, a *Japanese by Spring* tompított, diszkrét módon vezeti fel a szerző benyomulását a regény világába. A viszonylagosan korai, és megjelenésében egyre sűrűsödő és hosszabbodó szerzői benyomulások a regénybe gyakorlatilag kitaszítják a történet hőseit, majd Reed gyakorlatilag monopolizálja jelenlétével a tradicionálisan a fiktív karakterek számára fenntartott oldalakat. Ezen szerzői térhódítás átértékelésre kényszeríti az olvasót a tekintetben, hogy valójában tényleg helytálló-e ama megállapítás, hogy a szerző gondolatainak közlésének fő eszköze a regény szereplője. Reed, bizonyos értelemben,

szembeszáll a tradicionális irodalmi realizmusban oly alapvetőnek vélt láthatatlan szerző fogalmával.

A fejezet utolsó elemzésében Pablo Urbanyi *The Nowhere Idea* (1982) című regényében található pótszerzői technikákat tanulmányozom. Az előző regényekkel ellentétben, Urbanyi nem személyesen hatol be a regény világába. Urbanyi metafikciós technikája egy speciális csoportba sorolható a pótszerzői technikák arzenálján belül, mivel a regényben feltűnő szerző figura annak a regénynek a megírásán munkálkodik, melynek ő maga a szereplője, és melyet az olvasó tart a kezében. Urbanyi regénye egy egyetemi regény, melyet egy egyetemi tanár ír – azaz Urbanyi – egy másik egyetemi tanárról – azaz a pótszerzőről –, aki egy egyetemi regényt ír egyetemi tanárokról. A *The Nowhere Idea* metafikciós jellege abban mutatkozik meg, hogy a pótszerző saját szerzői és kreatív státusát helyezi előtérbe a regényen belül.

A három regényben Barth, Reed és Urbanyi különböző eljárások révén hangsúlyozzák a szerző fogalmát. Barth, regényének előszavát használja fel a szerzői térhódítás eszközeként; Reed személyesen sajátítja ki regényét gyakori határátlépéseivel; és Urbanyi a pótszerző eszközét használja, míg ő személyesen a regény fiktív világába nem merészkedik be. Mindhárom regény a szerző fogalmának egyes aspektusait dramatizálja. A három metafikciós regény ellentmondásossága abban rejlik, hogy az őket joggal illető posztmodern címke ellenére, metafikciós jelentésük a meglehetősen tradicionális, romantikus szerző képét idézik: a szerzőt aki saját fiktív világának forrása és eredete, aki kitalált világának istene és uralkodója. Függetlenül attól, hogy a három regényben található metafikciós technikák mennyire radikálisak, szokatlanok és újszerűek, a jelentésréteg, mellyel ellátják az olvasót alapvetően régi. *Literary Disruptions* (1980) című írásában Jerome Klinkowitz találóan jegyzi meg: „Barth műveinek gyakori szereplőre a hallhatatlanságot áhító szerző”¹. Úgy vélem, Klinkowitz megállapítása mindegyik szerzői metafikcióra helytálló. A szerzői metafikció, véleményem szerint, a legkimagaslóbb irodalmi eszköze a szerzői hallhatatlanságának. A fejezetben található három elemzés végkövetkeztetése az, hogy dekonstrukció tanaival ellentétben, a szerző továbbra is elidegeníthetetlen szerepet játszik a posztmodern regényben.

Hatodik fejezet

A „Kritikai regény: textuális metafikció az egyetemi regényben” című fejezetben a regény saját diskurzusának nyelvi és szerkezeti mivoltának előtérbe helyezését tanulmányozom. A fejezet az egyetemi regény azon al-variánsával foglalkozik, mely a leggazdagabb tárháza a textuális metafikciós technikáknak: az irodalmi egyetemi metafikciós regénnyel. Az irodalmi egyetemi regény az egyetemi regény azon példányait jelzi, melyek legfőképp angol tanszékeken játszódnak, és irodalmár hősöket állítanak középpontba. Ezáltal, az irodalmi egyetemi regényekben kiemelkedően sok irodalomtörténeti és irodalomelméleti kérdés fogalmazódik meg. Az első alfejezetben David Lodge *Nice Work* (1988) című regényének metafikciós olvasatát prezentálom. Lodge regénye két különböző metafikciós technikát is tartalmaz, melyeket aktív és passzív szöveg-kisajátításként definiáltam. Az előbbi kifejezés egy olyan szöveg-kisajátítási módszert takar, melyben a kisajátított és a kisajátító szövegek nem lépnek kölcsönhatásba egymással. Lodge a passzív szöveg-kisajátítás technikájának segítségével emel be viktoriánus, ipari regényeket saját regényében, melyeket a fejezet részleteiben elemez. Az aktív szöveg-kisajátítás fogalma olyan szöveg-kisajátításokat jelöl, melyeknél a kisajátító szöveg szerkezeti vagy tematikus mintákat kölcsönöz a kisajátított szövegből, így az utóbbi befolyásoló hatást gyakorol az előbbire. Az önreflexív regényforma alapszabályai értelmében, mindkét esetben a kisajátítások nagymértékben előtérbe kerülnek.

¹ Jerome Klinkowitz, *Literary Disruptions: The Making of a Post-contemporary American Fiction* (London: University of Illinois Press, 1980), p. 8.

A második elemzésben Anita Brookner *Providence*-ében (1982) található kiterjesztett szöveg-kisajátítás menetét veszem szemügyre. *Providence*, mint irodalmi egyetemi regény, két fő ponton kapcsolódik az irodalom világához. Először is, a regény főhősnője, Kitty Maul irodalom szemináriumai során az olvasó Benjamin Constant romantikus klasszikusát, az *Adolphe* (1816) című regényt olvashatja és tanulmányozhatja. Másodsorban, a regény komoly érdeklődést tanúsít a romantikus irodalom irányába, mely, révén, hogy a főhősnő kutatási területe, belső monológok, szemináriumok és kötetlen beszélgetések során merül fel. A regény mindkét forrást a metafikció önreflexív technikái révén helyez előtérbe. A szöveg-kisajátítások aktív természete abból fakad, hogy a Constant regényéből lépten-nyomon előhívott idézetek, motívumok, témák és elképzelések állandó formai befolyást gyakorolnak Brookner regényére és annak főhősnőjére. Lodge *Nice Work*-jének főhősnőjével ellentétben, Kitty Maul, bár utólag, felismeri a hasonlóságot Constant regényének szereplői és saját sorsa között.

A hatodik fejezet záró elemzése egy aránytalanul metafikciós beállítottságú irodalmi egyetemi regényt vizsgál. Austin M. Wright *Recalcitrance, Faulkner, and the Professors: A Critical Fiction* (1999) című regénye különösen találó a textuális metafikció vizsgálatára: a benne található regényelemeket egy szinte fojtogatóan elburjánzott méretű irodalomelméleti diskurzus egészíti ki. Wright regénye William Faulkner *As I Lay Dying* (1930) című művének teljes körű elemzését tűzi ki célul egy fiktív mini-konferencia keretén belül. A könyv eme ambíciója olyannyira domináló, hogy a szerző szinte minden érdeklődését elveszti egy konvencionálisabb értelemben vett regény írását illetően.

A hatodik fejezetben megvizsgált textuális metafikciós regények arra engednek következtetni, hogy a szöveges metafikció tökéletes harmóniában képes együtt létezni az irodalmi realizmus eszközeivel, a narratív széthúzás legcsekélyebb jele nélkül. Az irodalmi realizmust támogató metafikciós technikák jelölésére a metafikciós realizmus fogalmát alkottam. A realizmus és a metafikció kompatibilitása annak köszönhető, hogy a két fogalom átfedi egymást az irodalomba vetett közös érdeklődésük révén. Egyrészt, az irodalom része a tapasztalati világnak, főleg írásos formában; másrészt, ha irodalmi szövegek jelenléte regényekben előtérbe kerül, textuális metafikcióról beszélünk. Saját olvasataim során két végkövetkeztetésre jutottam a textuális metafikciót illetően: egy, a textuális metafikció gyakorlata alapvetően meghazudtolja azt a széles körben elfogadott tézist, hogy a metafikció az illúziórombolás fő technikája volna; kettő, az irodalmi egyetemi regényekben a textuális metafikció, lényegében, egy alapkoncepció. A hatodik fejezet zárásaként megvizsgálom a textuális metafikció dialogikus potenciálját.

Hetedik fejezet

Az „Olvasói metafikció” címet viselő hetedik fejezetben olyan egyetemi regényeket vizsgállok meg, melyek az olvasó tradicionálisan implicitnek vélt jelenlétét és interpretatív szerepét helyezik előtérbe. Joanne Dobson *The Raven and the Nightingale* (1999), James Hynes *Publish and Perish* (1997) és John Barth *Giles Goat-Boy* című regényeit elemzem elsőként. Mindhárom regény a pótolvasó – azaz egy olyan szereplő, aki a regény lapjain valamiféle olvasói, szövegértelmező tevékenységet végez – eszközt használja. A fejezet részletezi azokat a konkrét megoldásokat, melyekkel a három regény szerzője úgymond lemásolja, és bizonyos esetekben klónozza a valódi olvasót. A pótolvasó jelenléte természetesen megmagyarázza, hogy ezen regények szerkezete miért hasonlítható az ún. *mise en abyme* jelenséghez.

A tárgyalt regények sorrendje a bennük fellelhető olvasói metafikciós technikák hossza alapján lett meghatározva. Az első három regény viszonylagosan rövid, és éppen ezért

szerény jelentőségű metafikciós pótolvasói elemeket tartalmaz, mely indokolja, hogy miért tekintem ezeket a technikákat kiegészítő jellegűnek.

A második alfejezetben Vladimir Nabokov *Pale Fire* (1962), David Lodge *Nice Work*, és Wright *Recalcitrance*, Faulkner, and the *Professors* című regényeit vizsgálom meg. Ezen regények olyan pótolvasói technikákat tartalmaznak, melyek maga a szövegértelmezés folyamatát dramatizálják. Következésképpen, a felsorolt három regény hosszabb monológokat és párbeszédeket tartalmaznak, melyek során a pótolvasói szerepet betöltő szereplők versek, regények és kritikai írások interpretatív lehetőségeit fejtik ki.

Nyolcadik fejezet

A „Non-fikciós metafikció” címet viselő nyolcadik fejezet alapvetően a metafikció dekonstrukciós értelmezését taglalja. A téma tárgyalása során bemutatom, hogy a poszt-strukturalista irodalomelmélet mily módon értelmezi át, fordítja fejtetőre Gass ellentmondásoktól mentes metafikciós definícióját. Amint azt a fejezet demonstrálja, a non-fikciós metafikció kiindulópontja, hogy nem a regény másolja a valóságot, hanem – pont a metafikció logikájával szembehelyezkedve – az, hogy a valóság az, ami a regény szerveződési elvein jön létre. A két kategória, melynek keretein belül tárgyalom a non-fikciós metafikció fogalmát az életrajzi és a historiográfiai metafikció. A két csoport olyan regények jelölésére alkalmas, melyek: egy, valódiságukat vagy az életrajzi regények, vagy a történelemírás irodalmi konvencióinak a segítségével próbálják fenntartani; kettő, metafikciós technikák segítségével igyekeznek felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy a regény és a valóság diskurzusai azonosak és elválaszthatatlanok. Bizonyos értelemben, a non-fikciós metafikció megpróbálja aláásni azt a valószerűséget, melyet az életrajzírás és a történetírás alapvetőnek vél.

Az életrajzi metafikció illusztrálására A. S. Byatt *Possession: A Romance* (1990) és Graham Swift *Ever After* (1992) című regényeit használok fel. A két életrajzi metafikció közti különbséget abban állapítom meg, hogy Byatt láthatatlanul, a háttérből leplezi le a valóság és a regény közti lényegi azonosságot, míg ugyanezt a feladatot Swift regényében maga a főhős végzi. Az utóbbi esetben a regény metafikciós önreflexivitása sokkal nagyobb teret kap az által, hogy a főhős a tények vázát tudatos módon fikcióval egészíti ki az életrajzi kutatása közepette.

A „Historiográfiai metafikció” című alfejezetben Malcolm Bradbury *The History Man* (1975) című regényét használok fel a célból, hogy bemutassam, milyen értelemben metafikciós az a regény, mely saját történelmi jellegét megalapozó diskurzusait ássa alá.

A non-fikciós metafikcióról alkotott kritikám abban rejlik, hogy az életrajzi és historiográfiai jellegű metafikciók észrevétele és élvezete nagymértékben attól függ, hogy az olvasó elfogadja-e azt a dekonstrukciós premisszát, hogy a valóság szöveg alapú. A non-fikciós metafikció általában implicit és ritkán megy túl azon a ponton, hogy valamiféle összefüggést feltételez a regény és a valóság diskurzus alapú világa között. Ezen érvekből kifolyólag, a non-fikciós metafikciót a legminimalistább metafikciós kategóriának vélem a negyedik fejezetben elkülönített négy kategória közül.

Kilencedik fejezet

A kilencedik fejezet egy realista és egy metafikciós olvasatát tartalmazza David Lodge *Small World* (1984) című regényének. A fejezet, alapjában véve, a gyakorlati demonstrálása annak, hogy a metafikció elmélete milyen módon egészítheti ki egy posztmodern egyetemi regény már eleve létező referenciális értelmezéseit. Az első elemzés, az irodalmi mimézis elvein alapulva, azt taglalja, hogy Lodge regényében hogyan jelenik meg az irodalomelmélet

huszadik századi alakulása, és az irodalmi dekonstrukció térhódítása az 1970-es és 80-as években. A második elemzés a regény textuális metafikciós jegyeit vizsgálja meg. A tanulmány demonstrálja, hogy Lodge regényének önreflexív mivolta a románc tradíció számos konvenciójának a feldolgozásából és átdolgozásából fakad.

Tizedik fejezet

A tizedik fejezet a disszertációs kutatás főbb megfigyeléseit, konklúzióit, téziseit és spekulatív megállapításait tartalmazza. A tizedik fejezet ugyancsak kifejti azt az álláspontot, mely szerint a metafikciós egyetemi regény, bár jóval árnyaltabban, átörökölte a modernizmus kísérleti hajlamát. A dolgozat a metafikció, mint irodalmi jelenség jövőbeli potenciájának tárgyalásával zárul.

3. Források és kutatási módszerek

Az egyetemi regényt övező kritikai sztereotípiák tárgyalásához könyvismertetőkből, szakmai folyóiratokból, újságokból, szótárakból, bibliográfiákból és enciklopédiákból gyűjtött leírásokat és definíciókat vettem egybe. Az így összeállított sztereotípiák kritikai megítéléséhez, elsősorban, az egyetemi regény olyan kiemelkedő szakértőinek a munkáit tanulmányoztam, mint Mortimer Proctor, John O. Lyons, David Bevan, Ian Carter, Wolfgang Weiss, Janice Rossen és Kenneth Womack; másodsorban, a felállított definíciós kritériumokat kilencvenkilenc egyetemi regényen és novellán tettem próbára.

Az egyetemi regény mimetikus megközelítésének a kifejtését az általam felállított négyes rendszerbe beosztályozott könyvismertetők, kritikák, elméleti írások biztosították az al-műfaj olyan szakértőitől, mint Elaine Showalter, Malcolm Bradbury, John O. Lyons, Mortimer Proctor, Ian Carter, Janice Rossen, David Bevan, Palotayné Lengváry Judit, Kenneth Womack, Wolfgang Weiss, George Watson, Brian A. Connery, Sanford Pinsker, Albert Gelpi és Kimberly Rae Connor.

A háttérkutatás, melynek segítségével sikerült izolálni, feltérképezni és részleteiben kutatni az egyetemi regény mimetikus és posztmodern fejlődési szakaszai közti átmenetet, egyrészt, a következő kiváló irodalomtörténészek és irodalomkritikus munkáin alapszik: Jerome Klinkowitz, Mortimer Proctor, Ian Carter, Adam Begley, Janice Rossen, John O. Lyons, Elaine Showalter, Kenneth Womack, Rubin Rabinovitz, Pamela Hansford Johnson, William Cooper, Raymond Williams, Stephen Spender, Paul West, C. P. Snow, William Cooper, Susan Sontag, Louis Rubin és Leslie Fiedler; másrészt, több, mint ötven reprezentatív huszadik és huszonegyedik századi egyetemi regény olvasatát foglalja magában.

A metafikciós regény négyrészes osztályozásának az elméleti alapjait, egyrészt, M. H. Abrams, a *The Mirror and the Lamp*² című írásában kifejtett, az irodalomkritikai irányzatok osztályozására megalkotott négytagú rendszer inspirálta; másrészt, az önreflexív regény olyan szakértőinek a kritikai megállapításain alapszik, mint William H. Gass, John Barth, Robert Scholes, Linda Hutcheon, Patricia Waugh, Gerard Prince, Hayden White, Susana Onega és Mark Currie.

Az elemzési módszer, mely az ötödik, hatodik, hetedik, nyolcadik és kilencedik fejezetek alapját képezi, a következő lépésekből és folyamatokból tevődik össze. A kutatás előkészítő fázisában azzal a cézzal folytattam egyetemi regények széleskörű olvasatát, hogy metafikciós technikákat, jeleneteket és epizódokat azonosítsak be. Egy metafikciós technikákat tartalmazó reprezentatív regénylista összeállítása céljából annotált bibliográfiákat,

² M. H. Abrams, *The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition* (London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1953)

monográfiákat, könyvismertetőket néztem át, és kollégáim szakmai tanácsát kértem. Tizenhárom megfelelő regény kiválasztása után beazonosítottam és izoláltam a bennük található metafikciós technikákat, majd besoroltam őket a negyedik fejezetben található négyrészes taxonómia segítségével. John Barth, W. K. Wimsatt, Monroe C. Beardsley, T. S. Eliot, Roland Barthes, Brian McHale, Gabriel Josipovici, Patricia Waugh, Jerome Klinkowitz, Louis Hjelmslev, Linda Hutcheon, Elaine Showalter, Judith Gies, Robert Ellis Hosmer Jr., Galen Strawson, Mark Currie, Steven Connor, Gerard Genette, David Lodge, Mikhail Bakhtin, Hayden White és Robert Scholes irodalomelméleti és irodalomtörténeti megfigyelései és meggyőződései támpontot és perspektívát biztosítottak a kiválasztott metafikciós regények feldolgozásához az elemző olvasás, az ún. *close reading* módszer segítségével.

4. Tézisek

Első tétel: az egyetemi regény fejlődése két fő szakaszra bontható. Az első, az ún. mimetikus szakasz, mely megközelítőleg az 1960-as évekig tartott. A mimetikus egyetemi regény szerzőinek elsődlegesen célja a felsőoktatás dokumentálása, illetve tematikus tárgyalása. A második, ún. posztmodern szakasz az 1960-as évektől datálható.

Második tétel: a posztmodern regény különböző megnyilvánulási formái közül a metafikciós, önreflexív regényforma fejlődött ki az 1950-es évek utáni egyetemi regény legmeghatározóbb képviselőjévé.

Harmadik tétel: a metafikciós egyetemi regény nem csupán technikai/formai értelemben különbözik a mimetikus elődjétől, hanem egy olyan tematikus jelentésszféra is tartalmaz, mely a regénypoétika, a regény keretein belüli önvizsgálatát teszi feladatává, a regény eredetét, szerkezetét, értelmezését, és annak a valóságra ható konstitutív erejét kutatva.

Negyedik tétel: az egyetemi regény fejlődésében a mimetikus-metafikciós váltás, egyrészt, az al-műfaj saját keretein belül tapasztalható mimetikus reprezentációs technikák kifáradásának; másrészt, a regény tágabb keretein belül tapasztalható irodalmi mimézis gyakorlatának kifáradásának együttes hatásaként jött létre.

Ötödik tétel: annak ellenére, hogy az al-műfaj tematikus kínálatát és reprezentációs konvencióit is jelentős mértékben befolyásolta a mimetikus-metafikciós váltás, a kritikusok még mindig a mimetikus megközelítésmód segítségével elemzik az egyetemi regényeket. Ez a kritikai automatizmus sikeresen megakadályozta a metafikciós egyetemi regény létezésének a felismerését.

Hatodik tétel: a metafikciós technikák egy négytagú taxonómiába sorolhatók, attól függően, hogy önreflexiójuk, egy: a szerző; kettő: az irodalmi diskurzus szerkezete; három: az olvasó; négy: a valóság, regény alapú szerveződésének témája felé irányul. A négy kategória, egyenként, a szerzői, textuális, olvasói és non-fikciós metafikció nevet viselik.

Hetedik tétel: ami a szerzői szándékosság kérdéskörét illeti, a metafikció gyakorlata egyértelműen ellentmond az ún. anti-intencionalista iskola tanainak. Különösképpen a szerzői metafikció az a kategória, mely minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy egy metafikciós egyetemi regény értelmezése lehetséges, és néha kell, hogy a szerzői intenció utáni kutatáson alapuljon.